

GAAT NEDERLAND DE GRONDWET VIERNEN?

Onbekend maar niet onbemind. Die schijnbare tegenstelling gold tot voor kort voor Nederlanders en hun grondwet. Werd burgers gevraagd of ze de Grondwet belangrijk vonden dan zei een overgrote meerderheid ‘ja’. De meesten konden ook toevoegen waarom. Het is de grondslag van ons land. Democratie en recht. Maar kenden ze hem dan? Nee, eigenlijk niet. Hun kennis beperkte zich tot hooguit gelijke behandeling en het discriminatieverbod (artikel 1) en enkele grondrechten zoals vrijheid van godsdienst (6) en van meningsuiting (7).¹ Een kentering kwam er vorig jaar toen aanpak van de klimaatcrisis om forse ingrepen bleek te vragen. Wie moesten daarvoor opdraaien? Het bedrijfsleven, de bouwers, de boeren, de burgers of de gepensioneerde buitenlui?

‘Er is woningnood en wonen is een grondrecht, het staat in de Grondwet’. Aldus Bouwend Nederland-voorzitter Maxime Verhagen in de aanloop naar zijn Malievelddemonstratie eind vorig jaar. Klopt het? Artikel 22² van de Grondwet luidt ‘Bevordering van voldoende woongelegenheden is voorwerp van zorg der overheid’. Wonen vergt dus de zorg van de overheid maar is daarmee nog geen grondrecht. Rechtsgeldige aanspraken kunnen burgers en belangenbehartigers zoals Bouwend Nederland aan dat grondwetartikel niet ontleen. Wel ondersteuning van een politiek betoog. Voor andere pressiegroepen zijn er vergelijkbare zorgplichten waarop de overheid kan worden aangesproken.

Zo konden ook de boeren, die al even eerder met hun trekkers naar het Malieveldveld waren getrokken zich op een zorgplicht beroepen: ‘De bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg der overheid’ (art. 20¹). Maar ook de maatregelen waartegen zij demonstreerden, berustten op een zorgplicht: ‘De zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu’ (art. 21). Een zorgplicht die daarmee weer kan botsen is die voor voldoende werkgelegenheid (art. 19¹).

De vraag rijst wat we aan de Grondwet hebben als botsende belangen gedekt worden door elk een eigen grondwetregel zonder dat duidelijk wordt hoe tot een afgewogen politiek besluit te komen. Het antwoord is dat dit nu eenmaal voor elke wetstekst geldt. Van wettelijke voorschriften naar een besluit vergt een proces van feitenonderzoek, gedachtenwisseling en oordeelsvorming. Daarbij speelt belangenafweging een vanzelfsprekende rol, met het algemeen belang als leidraad (art. 50).

¹ Onderzoek in NJB

Sinds de Coronacrisis leven en samenleven ging beheersen wordt in het politiek debat vrijwel dagelijks naar de Grondwet verwezen. Hier gaat het om enerzijds bescherming van de persoonlijke levenssfeer: enerzijds het grondwettelijk recht op *privacy* (art.10) en andere vrijheidsrechten en anderzijds de publieke verantwoordelijkheid voor de volksgezondheid. Bij een pandemie ligt in die specifieke zorgplicht van de overheid de rechtvaardiging voor vrijheidsbeperkende maatregelen. Overheid, parlement en burger moeten er intussen aan wennen dat maar zelden één enkel grondwetsartikel doorslaggevend is. Er worden afwegingen gevraagd van verschillende belangen in het licht van verschillende grondwettelijke en andere normen. De Grondwet legt die verantwoordelijkheid bij regering en Staten-Generaal, de provinciaal bestuurders en de Staten, de gemeentebestuurders en de Raden. De onafhankelijke rechter heeft tot taak in geschillen te beslissen. Verkiezingen geven de burger een stem bij het bepalen van de samenstelling van die staatsorganen. Allemaal grondwettelijke regels die moeten voorkomen dat politiek ontaardt in één en al bekvechterij.

Meer dan voldoende reden dus om de Grondwet landelijk te vieren. In bijna alle landen is er daarvoor een Grondwetdag. In Amerika valt die *Constitution day* op 17 september. Dit is een nationale feestdag waarop gevierd wordt dat op die dag in het jaar 1787 vertegenwoordigers van twaalf staten op een nationale conventie het ontwerp Grondwet tekenden. De dag wordt ook gezien als ‘burgerschapsdag’. Hun andere nationale feestdag heet *Independence day*. Die valt op 4 juli; dan vieren ze de Onafhankelijkheidsverklaring van 1776.

De Nederlandse onafhankelijkheid gaat terug op de Unie van Utrecht die op 23 januari 1579 in de Utrechtse Dom werd getekend. Eens per eeuw wordt die gevierd, de laatste keer in 1979. Hartje winter was het. De straten waren totaal verijzeld zodat een geïnviteerde deelnemer aan die viering schaatsen nodig had om de Dom te kunnen bereiken. Sowieso dus niet geschikt als nationale feestdag. Dat geldt wel voor Koningsdag eind april maar dat is vooral een Hollands familiefeest. Bevrijdingsdag, volgend op de 4 mei herdenking, is rechtstreeks verbonden met vrijheid en nationale zelfbeschikking. De 5^e mei is dan ook de Nederlandse onafhankelijkheidsdag geworden. Toch is zelfs die dag nog steeds geen jaarlijkse nationale feestdag.

En de Grondwet? Het streven naar een eigen staat kreeg al rechtskracht met de Unie van Utrecht van 1579. Die verbond provincies van de Noordelijke Nederlanden met elkaar en legde na een lange periode van Spaanse onderdrukking gewetensvrijheid vast. Wat je gelooft is jouw zaak; het recht toetst alleen wat mensen dóen. In een tijd van religieuze twisten legde dit principe de basis voor een in Europa unieke godsdienstvrede.

Ruim twee eeuwen na die grondlegging van de Nederlandse staat kwam er in 1798 een ‘Bataafsche’ staatsregeling die het centraal bestuur versterkte en naast het recht zelf uit te maken wat je wel of niet gelooft ook de gelijke behandeling van allen en andere burgerrechten vastlegde.

Na beëindiging van de Franse bezetting werd in 1813 gekozen voor een monarchie verbonden met het Huis van Oranje. In 1848 werd de koning ontdaan van regeringsverantwoordelijkheid en werden burgerrechten zoals volledige godsdienstvrijheid en vrije meningsuiting in de grondwet vastgelegd. Toen is het grondwettelijk fundament gelegd voor parlementaire democratie verbonden met een rechtsstaat.

Met onder meer het algemeen kiesrecht (1919) en het discriminatieverbod (1983) ging de ontwikkeling van democratie en rechtsstaat verder. Maar nationaal gevierd wordt nog steeds die door de staatsman Thorbecke ontworpen Grondwet van 1848. Eens in de 25 jaar; de laatste keer in 1998. Toen beperkte zich dit ‘feestje’ tot bijeenkomsten van hoogleraren, hoge ambtenaren en andere ingewijden, met als uitkomst enkele boeken. Wie in de wereld van vandaag om zich heen kijkt beseft echter dat er voor alle burgers van dit land wat te vieren valt. Die kans komt er in 2023. Op 3 november van dat jaar kan heel Nederland nationale eendracht vieren en verbinding op voor allen geldende grondwaarden zoals vastgelegd in de Grondwet: 175 jaar democratie en rechtsstaat.

Een grondwetviering voor iedereen was er wel in 2014. Dat was het middelste jaar van de Koninkrijksfeesten 2013-2015. Het eerste jaar stond de monarchie centraal met als hoogtepunt het naspelen van de landing op Scheveningen van de tot Vorst uitgeroepen Willem VI van Oranje (later koning Willem I). In 2015 konden we tweehonderd jaar parlement vieren: de Tweede en Eerste Kamer van de Staten-Generaal. Maar wat centraal te stellen in 2014? De Grondwet, riep iemand! In 1814 was daarvan een voorlopig ontwerp in werking getreden, helaas zonder de in 1798 al vastgelegde gelijke behandeling van ‘Allen’. Toch maar zo besloten, met als hoogtepunt een ‘Grondwetfestival’. Zaterdag 29 maart 2014 kon wie maar wilde een ‘Grondwetpad’ lopen. Daartoe werde op en rondom het Binnenhof de gebouwen van in de Grondwet geregelde instellingen opengesteld. Het werd een groot succes: massaal kwamen burgers naar Den Haag en namen de kans onder meer ’s lands vergaderzalen, de Trèveszaal van de ministerraad en het paleisje van de Raad van State van binnen te bezichtigen. Rijen dik stond het, in een opperbeste stemming. Minpunt was dat de verslaggevers die na afloop vroegen of men ook iets van de Grondwet had opgestoken daarop niet of nauwelijks antwoord kregen.

Na afloop kondigde het ministerie van Binnenlandse Zaken een vijfjaarlijks Grondwetfestival aan. Vorig jaar stond dit dus weer op de agenda. In de loop van het jaar werd het echter afgeblazen en vervangen door een ‘Democratiefestival’. Op 29 en 30 augustus 2019 vond dat plaats in Lent, niet ver van Nijmegen. Volgens minister Ollongren ‘wordt gezocht naar aanvullende manieren om de democratie dichterbij inwoners te brengen. Het democratiefestival is een van deze manieren.’ Afwisseling van educatieve sessies met amusement was de formule. Aan consultancy bureaus werd de planning en organisatie uitbesteed. Kaartjes kon men gratis bestellen en ambtenaren mochten het evenement in werktijd bezoeken.

De opkomst viel zwaar tegen, ook al waren in Gelderland gratis bussen ingezet tot aan Harderwijk toe. Al met al kostte het de provincie 150.000 euro en Binnenlandse zaken ruim 850.000. Per bezoeker 158 euro. Conclusie: een flop. ‘Democratie’ is abstract; je moet teveel verduidelijken voordat verbinding kan worden gelegd met een ‘festival’. Daartoe moet er iets te vieren zijn wat direct aanspreekt en verenigt. Dat is de Grondwet; die legt de Nederlandse waarden vast. Helder. In de Troonrede van 2016 was ook de regering daarover duidelijk: ‘Aan grondwettelijk vastgelegde normen kan niet worden getornd’.

Op 3 november 2023 heeft Nederland vanaf de grondwet van 1848 de instellingen en basisnormen die eendracht en een rechtvaardig bestuur al 175 jaar konden dragen. Om dat in het hele land tot volksfeest te maken wil de stichting ‘Grondwetcampagne 2023’ overal en op alle niveaus initiatieven stimuleren om van die Nederlandse *Grondwetdag* voor het eerst een daadwerkelijk nationale viering te maken. Dat moet natuurlijk vanuit de samenleving, van onderop. Dit initiatief werd gelanceerd en wordt gesteund door ‘Staatshuys’, gevestigd in het Zwolse geboortehuis van de staatsman Thorbecke. De inzet is simpel: Nederland verdient een echte Grondwetdag. Mét een festival, niet op één plek maar verspreid over het hele land. Te beginnen in 2023.

Bas de Gaay Fortman, Honorair hoogleraar Mensenrechten aan de Universiteit Utrecht